

SATILMIŞ TEPE ve MEHMET ÇAVDAR 1965 ZONGULDAK KOZLU GREVİ

Türkiye işçi sınıfının sayısız bedel ödeyerek yürüttüğü mücadelelerde edindiği birikimi hatırlamak ve hatırlatmak büyük önem taşımaktadır. Sınıf mücadelesinden süzülüp gelen birikimlerin, grev ve direniş deneyimlerinin öğrenilmesi, geçmişin mücadele geleneğinin bugüne taşınması çok önemlidir. İşçi sınıfının mücadele tarihine dönüp baktığımızda, karşımıza büyük grevler, direnişler ve mücadeleler çıkar. İster kazanımla ister yenilgiyle sonuçlanmış olsun, her biri verilecek daha büyük mücadeleler için önemli deneyimlerdir.

Zonguldak adeta maden ve madencilerle özdeşleşmiştir. Zonguldak deyince, haliyle insanın aklına kömür ve kömüre bürünmüş işçiler geliyor. Yıllar boyunca Zonguldak madenleri, üretimin arttırılmasına yönelik çabalar, kâr hırsı, modern üretim faaliyetlerinin uygulanmaması ve üretim süreçlerinde insan faktörünün yok sayılması ile bugüne kadar yüzlerce işçiye mezar olmuştur. Acılar da madencilikte kuşaktan kuşağa aktarılmıştır Zonguldak'ta. Ancak bu süreçlerde büyük mücadeleler de yaşanmıştır.

Havzada taşkömürü madenciliği faaliyetlerinin başlangıcı 19.yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Nizamnamelerle düzenlenen ve daha çok özel sektör tarafından yürütülen madencilik faaliyetleri Cumhuriyetin ilanından itibaren aşama aşama devletleştirilmiştir. Maden işçiliği Osmanlı'da, 1800'ü yılların başında başlayıp günümüze kadar uzanır. Alman, Fransız, İtalyan sermayesi ve el değiştirdikten sonra yerli sermaye muazzam kârlar elde ederken, işçilerin çalışma koşullarının korkunçluğundan yana bir şey değişmez.

Zonguldak maden havzasında işçilik uzun bir süre zorunlu olmuştur. Özellikle 1860'larda yoğunlaşan maden işçiliği, "mükellefiyet" adı altında köylerinden zorla kopartılıp çalıştırılan ve yaşları 17'yi geçen işçilerden oluşmaktaydı. İşçiler aşırı çalışmaya zorlanırken, sağlık ve iş güvenliği göz ardı ediliyordu. İşçiler babadan oğula aynı "kaderi" yaşayacak, bütün bir havza ve kent, madenci işçilerin aileleri ile dolacak ve maden, onların hem geleceği hem de kâbusları ve ölümleri olacaktı.

Zonguldak Havzası 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölge genelinde yürütülen taşkömürü madenciliği faaliyetleri nedeniyle Türkiye işçi sınıfı tarihi açısından en özel inceleme alanlarından birini oluşturur. Havza genelinde işçi hareketlerinin ortaya çıkışı (bir istisna dışarıda bırakılırsa) tek partili dönemde başlamış, planlı dönemde ise bölge

genelinde sınıf siyaseti açısından oldukça kapsamlı ve nitelikli grevler gerçekleştirilmiştir.

İşçi hareketleri açısından bir inceleme yapıldığında İmparatorluk döneminde kayıtlara geçen örgütlenmelerin ve grevlerin İkinci Meşrutiyetin ilanıyla birlikte gerçekleştiği

görülmektedir. Cumhuriyetin ilanından itibaren ise devletleştirme sürecine paralel olarak faaliyet alanı sosyal güvenlikle sınırlı Amele Birliği örgütlenmesine gidilmiştir. Devletleştirme faaliyetlerinin tamamlanmasının ardından yürürlüğe sokulan mükellefiyet uygulaması, Havza genelindeki politik tercihlerde uzun süre etkili olmuştur.¹

Yukarıda sıralanan örneklerin ardından Havzada işçi hareketi açısından yaşanan ilk önemli gelişme Amele Birliğinin kurulmasıdır. Birliğin kurulması 1922 yılında 151 sayılı Zonguldak ve Ereğli Havzası Kömür Maden İşçilerinin Hukukuna İlişkin Kanun ile karara bağlanmış, örgütlenmenin tamamlanması ise 1923 yılında gerçekleşmiştir. 1923 yılının yaz aylarında Zonguldak'ta maden işçileri sağlık koşullarının düzeltilmesi ve iş kazası tazminatlarının artırılması konusunda greve gitmiş ve işçilerin taleplerinin maden sahipleri tarafından kabul edilmesiyle eylem sona ermiştir. Grevin temel gerekçesi 1921 tarihli Kanunun uygulanmayışıdır.

Devletleştirme sürecinin tamamlanmasının hemen ardından 1940 yılında çıkartılan Milli Korunma Kanunu ile başlayan mükellefiyet uygulaması Zonguldak Havzasında işçi hareketlerinin gelişimi bakımından en önemli uğrak noktalarından biridir. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle artan kömür ihtiyacının karşılanması gerekçesiyle 27 Şubat 1940 tarihinde çıkartılan Kanun 1 Eylül 1947 tarihine dek yürürlükte kalmıştır. 1940-1948 yılları arasında iş mükellefiyeti kapsamında her yıl ortalama 25 bin işçi zorla çalıştırılmış, buna karşın kömür üretimi beklenen ölçüde artmamıştır.

Mükellefiyet döneminde ücretler gerek düzey ve gerekse de ödenme sıklığı bakımından oldukça düzensiz bir gelişim göstermiştir. 1940-1948 yılları arasında Havzada çalışan maden işçilerinin reel ücretleri ortalama %20 oranında azalırken aynı dönemde işçilerin ücretleri ülke ortalamasının da altında kalmıştır. Milli Korunma Kanununda 1942 yılında yapılan iki yeni düzenlemeyle yer altı ve yer üstünde gerçekleştirilen işlerde günlük çalışma süresinin 8 saatten 11 saate çıkartılmasına olanak tanınmıştır. İşçilerin zaten çok uzun olan bu sürenin üzerinde çalıştırıldıkları (günlük 12 saatten fazla) Türkiye Büyük Millet Meclisi Çalışma Komisyonu Raporu ile

¹ GÜLER Mehmet Attila, "Zonguldak Havzasında İşçi Hareketleri ve 1990-1991 Büyük Madenci Grevi", Çalışma ve Toplum Dergisi, 2019/1.

kayıtlara geçmiştir. Sendikal örgütlenmenin yasak olduğu bu dönemde işçi sınıfının verebildiği yegâne tepki firar eylemleri olmuştur.²

Çok partili dönem içerisinde Zonguldak Havzasında kayıtlara geçen tek işçi eylemi 1950'li yılında yaşanmıştır. 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşecek genel seçimlerden birkaç gün önce ayın ilk 15 gününde çalışması gereken işçiler oy kullanabilmek için ücretlerini dahi almadan köylerine gitmiş, ikinci 15 günde işe başlaması gereken işçiler de oy kullandıktan sonra işe başlayacaklarını söyleyerek ocakların yarı yarıya boşalmasına ve üretimin ciddi ölçüde yavaşlamasına neden olmuşlardır. Bu dolaylı grev, çok partili dönemde ülke genelinde doğrudan siyasal bir gerekçeyle yaşanmış tek işçi eylemi olarak değerlendirilmiştir.³

Çok partili dönemin henüz başında çıkartılan 6542 sayılı İşçi ve İşveren Sendika Birlikleri Hakkında Kanunu izleyen süreçte Havzada bugüne dek varlığını sürdüren ilk sendikal örgütlenmeye gidilmiş ve bu örgütlenme özellikle planlı dönemden itibaren Havzadaki tüm işçi hareketlerinde öne çıkan yapıyı oluşturmuştur.

Belirtilen ekonomik, sosyal ve siyasal koşullar altında 1960'ların ikinci yarısı Zonguldak Havzasında sınıf hareketinin politikleşmesi bakımından önemli bir dönemi ifade eder. Bu dönemde madencilik başta olmak üzere Havzadaki farklı iş kollarında örgütlü sendikalarla büyük şehirlerde gelişen gençlik hareketleri arasında ideolojik ve örgütsel bağlar kurulmuş, bu bağlar yerel düzeyde yürütülen yayın faaliyetlerini de içerecek şekilde genişletilmiştir. Belirtilen koşullar altında 1965 ve 1968 yıllarında gerçekleşen iki grev öne çıkan işçi hareketi örneklerini oluşturur

² MAKAL Ahmet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920", Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1997.

³ GÜLER M.A. age s.3.

Planlı dönemde ülke genelinde izlenen ithal ikameci sanayileşme politikasına bağlı olarak işçileşme süreci hızlanmış ve yine bu dönemde Havzanın tarihinde önemli yere sahip iki grev kayıtlara geçmiştir. 1965 ve 1968 yılında gerçekleşen grevler özellikle sendikanın tabanı ile kurduğu ve/veya kuramadığı ilişkileri somutlaştırılması bakımından dikkat çekicidir.⁴

Planlı dönemde Havza genelinde yapılan devlet yatırımları artmış, yeni kömür işleme tesisleri kurulmuş, demiryolu ağı genişletilmiş ve madencilik ekipmanları yenilenmiştir. Buna ek olarak Karabük'teki demir çelik tesisinin yanında 1965 yılında Ereğli'de yeni bir fabrika daha kurulmuş ve Zonguldak merkezli Ereğli-Karabük üçgeni ithal ikameci sanayileşme politikasının en önemli mekânsal merkezlerinden biri haline gelmiştir.⁵

1965 Grevinin gerekçesi işletme karından dağıtılacağı belirtilen liyakat zammının yalnızca kıdemli işçilere değil tüm işçilere eşit olarak verilmesi talebidir. 10 Mart 1965 tarihinde Kozlu'da başlayıp kentin farklı bölgelerindeki madenlere yayılan greve işçiler çok yüksek bir katılım göstermişlerdir. Havza genelinde üretimin durduğu grev kolluk kuvvetleri tarafından şiddetle bastırılmış, eylemlerde Mehmet Çavdar ve Satılmış Tepe adlı iki işçi öldürülmüş, çok sayıda işçi tutuklanmış, grev işverenin karın eşit dağıtımını kabul etmesiyle sona ermiştir.

1965 KOZLU OLAYLARI

Zonguldak kömür havzasında kötü koşullarda çalışan işçiler, 10 Mart 1965'te "artık yeter" dediler. Bir taraftan güvencesiz ve katlanılmaz çalışma koşullarının devam etmesi, diğer taraftan da ücretlere zam yapılmaması ve işçilere verilmesi gereken yevmiye zammının (liyakat zammı) yönetici ve patron yanlısı üst düzey yetkili ve vardiya amirlerine verilmesi işçilerin sabrını taşıran son damla olmuştur. İşçilerin eylemleri böyle başlamıştır.

Olayları bastırmak için bir jandarma birliğiyle bölgeye gelen Zonguldak Valisi, maden işçilerinin kurduğu barikatların önünde bir konuşma yaparak direnişçilerden işbaşı yapmalarını istedi. Ancak öfkeli madencilerin kazma ve küreklerle üstlerine yürümesi üzerine jandarma geri çekildi, Vali kaçmak zorunda kaldı.

Karadon işletmesine bağlı Gelik bölümünde 1.500 maden işçisi gece vardiyasında ocaklara inmeyip "Grev" kararı almıştır. Ardı ardına Kilimli'de, Karadon'da ve Kozlu'da işçiler aynı tavrı ortaya koyup birlikte tepki göstermişlerdir.

Direnış ertesi gün gündüz vardiyasında Kilimli ve Karadon ocaklarına da yayıldı. Madenciler, kuyu başlarını tuttular ve grevin kırılması getirilen için trenle işçileri trenden indirmedi. Gelik havzasında yakılan direniş ateşi Üzülmaz'e bağlı Çaydamar ocağına da sıçradı. 12 Mart günü Kozlu'ya getirilen askeri birlikler işçilerin üzerine sürüldü; toplu halde bulunan işçilerin üzerine ateş açıldı. Bu saldırıda maden işçisi **Satılmış Tepe** ve **Mehmet Çavdar** katledildiler.

⁴ "Sömürücüye Yumruk", Türkiye İşçi Partisi (TİP) Zonguldak İl Örgütü 4 Ekim 1967 tarihli bildiri.

⁵ GÜLER M.A. age s.5.

SATILMIŞ TEPE

MEHMET ÇAVDAR

Jandarmanın saldırılarına karşı işçiler Kozlu'ya indiler. Bunun üzerine jandarma Zonguldak'ın bütün giriş ve çıkışlarını kapattı. Resmi daireler kapatıldı. Çevre illerden takviye jandarma birlikleri getirildi. İşçilerin üzerinden jetler uçuruldu ve bildiri dağıttılar. Bildirilere göre olayların arkasında "dış güçler" vardı! İşçileri Bakanı, olayları komünistlerin tahrik ettiğini açıkladı; "Bunları yapanlar komünistlerdir. Burada konuşanlar kimi şahsi menfaati için, kimi sakat ideolojisi için konuşuyor. Böylelerinin ağzını tıkayın."

Kendiliğinden başlayan harekete çok geçmeden Karadon ve Kilimli, Çaydamar da katıldı. İş bırakan işçi kitlesi 10.000'e ulaştı. Kendiliğinden doğan ve gelişen bu grev karşısında sendika yöneticileri paniklemişti. Onlar işçileri yatıştırmaya ve dağıtmaya çalışırken, Çaycuma ve Üzülmaz de iş bırakmaya katıldı. Ardından Kozlu'ya Uzunmehmet, İncirhamamı ve İhsaniye ocaklarına ulaştı grev. Gece köprü kapatıldı ve barikat kuruldu. Olaylar üzerine toplanan bakanlar kurulunca yaşananlar grev değil ayaklanma sayıldı. O dönemin hükümetinin Karabük ve Adapazarı'ndan getirttiği askeri birlikleri ve ağır topçu taburunu "ayaklanan" maden işçilerinin üzerine salması sonucu çatışma çıktı.

Bazı basın organlarında çıkan haberlere göre, çatışma yerinde daha sonra 2 bin mermi kovani bulundu, askeri ve jandarma birliklerinin saldırısı, askeri uçaklar tarafından desteklendi. Zonguldak Valisi Ereğli'deki Donanma'dan deniz erlerinin bölgeye sevkini istedi. 100 kadar GMS ile erler bölgeye ulaşınca, işçi barikatlarının yakınında barikat kurdu. Karşılarında ilerleyen ve arkadaşlarını soran işçileri gördüler. Silahlarını doğrulttular, işçiler durmadı. Kitleye doğrudan ateş ederek gene de geri

çekilmeyen işçilerin karşısında geriye çekilmek zorunda kaldılar. İşçiler erler ile göğüs göğüze geldiler ve silahlarını ellerinden almaya çalışarak ilerlediler. Mürtet'ten kalkan iki jet Zonguldak ve Kozlu üzerinde sindirme dalışları yaptı. Vali ve yetkililer konuşmaya geldiğinde işçilerin sert tepkileriyle karşılaştı. İşçilerden birini gözaltına almaya kalkınca da olaylar başladı. İşçi Mehmet Çavdar hemen orada, Satılmış Tepe isimli işçi ise ağır yaralı olarak hastaneye kaldırılırken, yolda öldü. Çok sayıda işçi ve asker de yaralandı işçiler alçaktan uçurulan jetlere karşı teker teker kentte kurulmuş barikatlara doğru geri çekildiler., arkadaşlarının cesedinin teslimini reddettiler.⁶

Arkadaşlarının ölümü üzerine bu kez işçilerin hedefi Kozlu oldu. Kozlu Dispanseri'nin önüne gelen binlerce işçi burada bir mühendisi rehin alırlar. Bu gelişmeler üzerine savaş uçakları Kozlu üzerinde alçak uçuş yaparak işçilerin gözünü korkutmaya çalışılmıştır. Mehmet Çavdar'ın cesedinin teslim edilmesini isteyen devlet yetkililerine işçilerin verdiği yanıt "arkadaşımızın ölüsünü kimseye vermeyiz" olur. Akşama doğru işçilerin Zonguldak'ı basacakları söylentisi yayıldığında, artık bütün devlet erkanında panik yaratmıştır. Çevre illerden takviye birlikleri istenir ve şehirdeki bütün resmi daireler kapatılır. İşçiler gerçekten de şehrin bütün giriş ve çıkışlarını kesmişlerdir. Madenciler sık sık şehri koruyan jandarma barikatlarının önüne geliyorlar ve bu tacizler sonucunda barikatlar adım adım geri çekiliyordu. İstanbul ve Ankara'da yapılması olası gösterilerin şiddetle bastırılması kararı alındı. Radyonun olaylarla ilgili haberleri yasaklandı Hükümet muhalefet liderlerini toplayarak onlara tutumunu onaylatmak istedi. Basına bu biçimde verilen demeçleri, İsmet İnönü yalanladı.

13 Mart sabahında ise hükümet olayların sürdüğünü kabul ederek konuyla ilgili haberlerin radyodan yayınlanmasını yasaklar. Aynı gün İçişleri Bakanı, Çalışma Bakanı ve Enerji Bakanı Zonguldak'a gelirler ve işçilerle görüşürler. Bakanlarla görüşerek pazarlık yapan işçiler akşam üstü ocaklara inmeyi kabul ederler. Yeni doğan kızını göremeden ölen işçi Mehmet Çavdar'ın cenazesi arkadaşlarının sırtında beş saat uzaklıktaki köyünde toprağa verildi. Bu

⁶ "Güzel Bir Mart Günüyü", Evrensel Gazetesi, 23 Mart 2013.

arada 71 işçi gözaltına alınmış, bunlardan 14'ü tutuklanmıştır. Olayların yeniden patlayabileceği korkusu hükümette öylesine yoğundur ki, Karabük, Adapazarı ve Ereğli'den getirilen askeri birliklerin yanı sıra bir tuğgeneral komutasındaki jandarma birlikleri de şehirde ve ocaklarda konuşlandırılmış, ayrıca 2. tümene bağlı 13. ve 20. alaylarla bir topçu taburu da Zonguldak'a sevk edilmiştir.⁷

Bundan sonrası ise Türk-İş'in anti-komünist yöneticilerinin işçi düşmanlığını göstermesi açısından ilginçtir. Örneğin Türk-İş başkanı Seyfi Demirsoy'a göre; havzada aylardır komünist bildirileri dağıtılmakta, hatta bazı işçiler sarhoş edilerek olaylara sürüklenmişlerdir! Türk-İş yayımladığı bildiri Türkiye İşçi Partisi'ni suçlu ilan etti: "Türk-İş'in gücünü, kendi çıkarları için en büyük engel sayan Türkiye İşçi Partisi'ne mensup bazı kimseler, işçi hareketine menfaatleri uğruna politika karıştırmak çabasına kapılmışlardır. Nitekim bunlardan birisi tarafından, bazı sendikaların ismi de kullanılarak bir bildiri yayımlanmıştır." ifadelerine yer verildi. Bildiriye sözü edilen sendikacı, Kozlu'da işçilerin yanında olan Türkiye İşçi Partisi Genel Sekreteri ve Lastik-İş Genel Başkanı Rıza Kuas'tı.

Sonunda işçilerin hepsine primleri tam ödendi ve havzada olayları yaşamış 15 geçici işçi köylerine gönderildi. Onların, olayları yaşamamış işçilerle karşılaşmaması için gerekli önlemler alındı. Olayın nedenleri ve boyutları yalnızca TİP'in yayın organı Sosyal Adalet ile Akşam gazetesi ve Yön dergisinde işlendi. Yön, olayların bitimini "Geride kan ve ateş ile kan ve ateşin yüreklerde ve beyinlerdeki sancısı kaldı" diye özetlendi.

17 Mart 1965'te çeşitli öğrenci derneklerinin ve işçi sendikalarının katılımıyla Ankara'da "sessiz bir yürüyüş" düzenledi. Aynı gün mitinge katılan demokratik kitle örgütleri "İnsanca yaşamak hakkı hiçbir kişinin hiçbir sınıfın tekelinde değildir. Çalışan ve üreten herkes mutlu olmak hakkına sahiptir" cümleleriyle başlayan bir basın bülteni yayınladı. Altı gün sonra, Merzifon'daki Yeni Çeltik maden ocağında grizu patladı, 69 madenci can verdi. Bildiğimiz gibi, maden işçilerini öldürmenin yaygın şekli tüfekle vurmaktır.

Bu direniş, işçilerin birtakım taleplerini kazanmasına yardımcı olmuştur. O dönem Zonguldak'a gelen bakan ve yetkililer işçilerle görüşmeler yapar. Pazarlıklar sonunda liyakat zamlarının işçilere eşit ve adil bir biçimde pay edilmesi kabul edilir. Önceden ödenen çocuk ve kumaş paraları da yeniden ödenecektir. Kozlu direnişçileri emek tarihine geçecek eylemleriyle yeniden çalışmayı ve ocaklara inmeyi kabul ederler ve direniş tümüyle sona erer.

1965 Kozlu Grevi, birçok konuda dönüm noktası olmuştur. İşçilerin birlik olup ocaklara inme kararları karşısında sendikal bürokrasi işçileri

⁷ Evrensel Gazetesi, agg.

frenlemeye çalışmıştır. Grev sırasında bürokratlaşmış sendika yöneticilerinin devletle girdikleri işbirlikçi tutum ve iki işçinin ölümüyle sonuçlanan saldırıya göz yummaları, sendikal ayrışmayı derinleştirmiştir.

Kozlu Direnişi, 60'ların başlarından itibaren yükselen işçi hareketinin önemli uğraklarından biri oldu. 1963 Kavel grevi, 1965 Kozlu Direnişi, 1966 tarihsel Paşabahçe grevi ve bu yıllar içinde patlak veren irili ufaklı işçi eylemleri, bu yükselen dalgayı taşıyabilme yeteneğinden yoksun olan Türk-İş içinde yeni arayışlara, Türk-İş'i kendi içinde çatışmaya, hesaplaşmaya ve bölünmeye taşıyacaktı.

Havzada planlı dönemde yaşanan ve 6 Şubat 1968 tarihinde başlayan ikinci greve 10 bin işçi katılmış, eylemler Kozlu'dan başlayan yürüyüşle tüm ocaklara yayılmıştır. Grevin temel gerekçesi toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin uzaması nedeniyle siyasal iktidara, Ereğli Kömür İşletmeleri (EKİ) yönetimine ve sendikaya yönelen tepkidir.⁸

Grev başladıktan 1 gün sonra Türk-İş genel merkezi tarafından görüşme süresinin normal olduğunu belirten bir açıklama yapılarak işçiler yatıştırılmaya çalışılmıştır. İşçiler ile kolluk kuvvetleri arasında yaşanan çatışmaların 1965 yılındakine benzer bir sonuç yaratmasından çekinen siyasal iktidar Çalışma Bakanını, İçişleri Bakanını ve bir Devlet Bakanını kente göndermiş ve bakanların gidişini takiben grev belli ocaklarda çözülmeye başlamıştır. Bu gidişatı engellemek isteyen Dilaver ocağındaki işçiler EKİ Müessese Müdürü ile iki gazeteciyi rehin almıştır. Dört gün süren grevin ardından eylemci işçiler arasında DİSK'e bağlı Türkiye Maden İşçileri Sendikasına geçişler hızlanmıştır.⁹

KOZLU GREVİ SONRASI

1965 Grevi kısa süre içerisinde sona erse de grev süresince hükümetin ve kolluk kuvvetlerinin takındıkları tutum muhalefet çevrelerince ciddi şekilde eleştirilmiştir. Bu durumun bir yansıması olarak 1965 Grevi sırasında öldürülen işçiler için Ankara Üniversitesi SBF Fikir Kulübünün öncülüğünde, farklı öğrenci derneklerinin ve işçi sendikalarının katılımıyla bir yürüyüş düzenlenmiş ve aynı gün mitinge katılan demokratik kitle örgütleri "İşçi-Üniversiteli Ortak Bildirisi" adı altında bir basın bülteni yayınlamışlardır.¹⁰

Ülkemizde 1960'larda yükselen sol dalganın arifesinde, 1965 Martında Ankara Cebeci'de SBF önünde ellerinde dövizlerle toplanarak Sıhhiye'ye doğru yürüyüşe geçen çok sınırlı sayıda üniversiteli de bir ilki gerçekleştiriyordu. Bu yürüyüş, ülkemizde gençliğin işçi sınıfı ile paydaşlığını gösteren ilklerden biridir.¹¹

Yürüyen gençler Kozlu olaylarını protesto ediyordu. Cumhuriyet tarihinde ilk kez Kozlu'da işçiler askerle karşı karşıya getirilmiş ve 12 Mart günü askerlerin açtığı ateş

⁸ Yeni Gazete, 07.02.1968

⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 12.02.1968.

¹⁰ ÇATMA Erol, "Kömür Tutuşunca", İstanbul, Evrensel Basım Yayın, s. 139, 1997.

¹¹ ŞENTEK Arif, Solfasol Dergisi, 2014.

sonucu iki işçi, Satılmış Tepe ve Mehmet Çavdar ölmüştü. Çatışmalarda 30'dan fazla işçi ve 15 dolayında asker yaralanmıştı.

Türk-İş Kozlu direnişine karşı çıkmıştır. Yürüyüş öncesi yayınladığı bildiride Türk-İş Ankara'da yapılacak yürüyüşü uygun görmediğini duyurmuştur.

TİP o günün koşulları altında TCK'nın 141-142. maddelerinin yürürlükte olduğu bir ortamda legal sınırlar içinde kalmaya önem veriyordu. Mehmet Ali Aybar *"her türlü yasadışı hareketin karşısında olduklarını"* açıklar ve *"devletin ölçüyü aşan bir mukabelede bulunduğu"*nu belirtir. TİP'e göre olayların nedeni Anayasanın uygulanmamasıdır. Ankara'da gençlerin düzenlediği protesto yürüyüşü konusunda ise TİP, *"Topyekûn millete mal olan bu üzüntünün şu günlerde devamlı olarak yenilenmesi doğru değildir"* demiştir. Ancak, daha sonra TİP'e katılacak olan Ankara bağımsız senatörü Niyazi Ağırnaslı 17 Mart günü gençlerle birlikte yürümüştür.

Hükümete göre Kozlu'da olayları komünistler kışkırtmıştır. AP ağırlıklı koalisyon hükümetinin Çalışma Bakanı İhsan Çağlayangil Kozlu direnişini küçümseyerek *"amele olayları"* demiştir. Gençlerin buna tepki gösteriyordu. Ankara yürüyüşünde taşınan dövizlerden birinde *"Amele değil işçi"* diye yazıyordu.¹²

SBF Fikir Kulübü tarafından 17 Mart 1965 günü Ankara'da düzenlenen yürüyüşe 9 kuruluşun katıldığı yazıyor o günün gazete haberlerinde. Sonuçta birkaç bağımsız sendikanın temsilcisi ve 60-70 kadar üniversite öğrencisi yürüyüşe katılmıştır. O tarihte toplum polisi daha kurulmamıştı, TOMA'lar filan da yoktu. Yürüyüş boyunca gençlere 1. Şubenin sivil polisleri eşlik etti. Sivil olmasına sivillerde ama bazıları takım elbiselerini resmi polis üniforması kumaşından yaptırıkları için kolaylıkla fark ediliyordu. Zaten o tarihte Ankara'da hemen hemen herkes birbirini tanırdı. Yürüyüş dolayısıyla yayınlanan açıklamada şöyle diyordu gençler:

*"İnsanca yaşama hakkı hiçbir kişinin, hiçbir sınıfın tekelinde değildir. Çalışan ve üreten herkes mutlu olma hakkına sahiptir. Türk insanı yoksulluğun ve çaresizliğin bunalımıyla kıvrmakta, Türkiye iktisadi ve ahlaki bir buhran içinde bulunmaktadır. Haklarını arayan insanları kurşunlamak hiçbir demokratik düşünceyle bağdaşmaz. İki bir, birtakım esrarengiz tahriklerden bahsetmek, olayların temelinde yatan derin gerçekleri kavramamaktır."*¹³

¹² ŞENTEK Arif, agm.

¹³ ŞENTEK Arif, agm.

Kozlu direnişinin siyasal sonuçları ne olmuştu? Başta Zonguldak olmak üzere İstanbul ve diğer kentlerdeki sendikalar giderek güçlendiler. TİP ilk kez genel seçimlere katıldı ve ülke genelinde oyların %3'ünü alarak meclise 15 milletvekili soktu. İşçi kesiminde ve üniversitelerde sol hareket giderek yükseliyordu. İki yıl sonra 13 Şubat 1967'de DİSK kuruldu.

Zonguldak özelinde ve seçim sonuçları itibariyle bakarsak, Zonguldak'ta Demirel liderliğinde kapitalizmin savunuculuğunu yapan Adalet Partisi oylarını artırdı. 1961 seçimlerinde Adalet Partisinin Zonguldak'ta % 55 olan oy oranı 1965 Ekiminde % 65'e yükseldi. Ülke genelinde de durum farklı değildi ve AP oylarını %34'den %52'ye çıkarmıştı. Seçim sonuçları tek başına siyasal gelişmeleri açıklamaya yetmez diyebiliriz ama sonuçta, en azından darbe olmadığı sürece iktidar böyle belirleniyor.

Kozlu olaylarından sonra ilerleyen yıllarda gençlik hareketi ve işçi sınıfı hareketi ayrı düzlemlerde, birbiriyle pek kesişmeden gelişti. DİSK'te örgütlenen işçiler 1970 yılında 15-16 Haziran günleri İstanbul'da gerçekleştirdikleri kitlesel direnişle nasıl bir güç olduklarını gösterdiler. O tarihe kadar işçi sınıfının nesnel gücü konusunda gerçekçi, somut değerlendirmelerden uzak kalan gençlik için de 15-16 Haziran önemli bir olaydır. Ancak böyle bir durum da iki potansiyelin belirli bir güncel siyaset üzerinde bulaşabilmelerini sağlayamamıştır.¹⁴

Elbette gençler 15-16 Haziran'dan uzak kalmadılar. Örneğin Ankara'da 18 Haziran günü bir destek yürüyüşü düzenlendi. Ankara'da bulunan bütün farklı sol siyaset erbabının katıldığı ve Meclise gitmeyi hedefleyen bu yürüyüş nasıl olduysa ciddi kuramsal bir yanılı ile küçük esnafın, zanaatkarların bulunduğu Sanayi Çarşısına yöneldi ve toplum polisi tarafından daha başlamadan bastırıldı. Gençlik ve Ankara siyaset tarihinin önemli bir olayıdır bu Sanayi Çarşısı bozgunu ve ayrıca üzerinde ayrıntılı durulmalıdır.

KOZLU GREVİNDEN GERİYE KALAN

Bu grevden geriye olayın anısı sıcakken yayımlanan dört şiir bir de fotoğraf kaldı. Bu şiirlerden Ceyhun Atuf Kansu'nun şiiri Yön dergisinin 19 Mart 1965 tarihli sayısında, Sennur Sezer'in şiiri 26 Mart 1965 tarihli sayısında yayımlandı. Dağlarca şiirini grevden hemen sonra Kitap Kitabevinin Virinine asılan Karşı Şiir Dergisi'nden okuduk. Hasan Hüseyin'in şiiri Sosyal Adalet dergisinin Nisan 1965 tarihli sayısında yayımlandı. Nisan 1997'de bu olay Emekli maden işçisi Erol Çatma tarafından kitap olarak yazıldı: Kömür Tutuşunca.

¹⁴ ŞENTEK Arif, agm.

Bulabildiğim kadarı ile Nisan 1965 tarihli Sosyal Adalet dergisinin 13. sayısında bu olaylar ayrıntılarıyla incelenir. Dergide Aslan Başer Kafaoğlu, Rasih Nuri İleri yazılarıyla, Hasan Hüseyin Korkmazgil de şiiriyle işçilere destek verirler. Dergideki Tutanak şiirinde Hasan Hüseyin şöyle der:

Güneşin önünden jetler geçiyordu
Jetlerin gölgesinde grevciler
Ağır
Uzun
ve çetin
Ağır uzun ve kaygulu ve çetin
Kâğıdın biryanında bakkal kasap hesapları ve kira
Sendikanın grev fonu
ve beş aylık ödentisi partinin
Bir yanında kâğıdın
Bir öfkeli şiirin
Aevli dizeleri:
Kimi mavi
Kimi pembe
Kimi mor
Kanlı bir gömlekti omuzlarında mart güneşi
Ellerinde çiğdem çiçekleriyle çocuklar
Demirin kömürün petrolün kahrından uzak

Bundan başka Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Zonguldak Ağdı" adlı şiiri bunun üzerine yazılmıştır

Bir kömür, bir uzak, bir kara, bir derin,
Ellerin, yer altında yitmiş kocaman ellerin.

Bu dizelerle başlar Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın 1965 yılının sonunda yayınladığı Yeryağ derlemesinde Kozlu'da hakları için direnirken vurulan madenciler için yaktığı ağıt. 12 Mart hem Kozlu hem de Türkiye İşçi Sınıfı Mücadelesi için acılı ama bir o kadar da önemli bir tarihtir.

İki işçi, Mehmet Çavdar ve Satılmış Tepe, yaşamını yitirir. 10 işçi ise yaralanır. Satılmış Tepe ile Mehmet Çavdar Türkiye'deki işçi mücadelesinde silahla vurularak öldürülen ilk işçileridir.

"Yıllarca çalışırsın, gündeliğin on lira,
Açsın, susar kuyular bağıra bağıra"

Kozlu olaylarının bedeli çok ağır olmuş, ordu-devlet el ele vererek sanki bir yabancı orduyla savaşmışçasına direnişi kırmaya çalıştırmıştır. Madenciler, yeni doğan kızını göremeden ölen arkadaşları Mehmet Çavdar'ın cenazesini beş saat uzaklıktaki köyüne omuzlarında taşır.

“Ko yamyassı ayakların balçık toprağa girsin,
Kim yürürse öldürürler bilirsin.”

Eski bir maden emekçisi Erol Çatma tarafından kaleme alınmış ve bu direnişin hikâyesini anlatan “Kömür tutuşunca” adlı kitap Evrensel yayınevi tarafından 1997’de yayınlandı. Mehmet Çavdar ve Satılmış Tepe’nin vurulması toplumsal hafızada büyük bir iz bıraktı. 1970’teki 15-16 Haziran eylemleriyle taçlanacak işçi hareketlerinin ilk tohumları da böylece atılmıştı. İşçiler ve daha sonra saflarına katılan öğrenciler tam 6 yıl boyunca sömürüye karşı büyük bir mücadele verecekti, ta ki bir başka elem dolu 12 Marta dek.

“Zonguldak ölü iki gecede gecede diri bir,
Zonguldak bir Türkiye, bir aç Türkiye değil midir?”

Maden işçileri Mehmet Çavdar ile Satılmış Tepe’yi hiç unutmadı. 1990-91’deki büyük grev ve yürüyüşü anılarına pankartlar açtı. 3 Mart 1992’de yaşanan facia, maden işçilerinin mücadelesinin Davut ve Golyat’tan farksız olduğunu bir kez daha gözler önüne serdi. 1960’lı yıllar Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın ise en üretken dönemiydi. O dönem yazdığı şiirlerin dizelerinde tıpkı Gülten Akın’ın şiirinde olduğu gibi destanlarla güncel olaylar birbirini kovalayıp, birbirlerine dolanıyor. Dağlarca’nın “Zonguldak Ağdı”nın son iki dizeleri ise Çocuk ve Allah kitabından itibaren edebi hayatına yön veren tanrı-doğa-insan ilişkisine göndermede bulunuyor. Adeta “fitrat”tan söz edenlere bir cevap gibi:¹⁵

“Tanrı yeryüzünüdür, bir pay düşmez sana,
Sen yer altındasın, Tanrısızın, anlasana.”

Zonguldak Ağdı

Bir kömür, bir uzak, bir kara, bir derin,
Ellerin, yer altında yitmiş kocaman ellerin.
Yıllarca çalışırsın, gündeliğin on lira,
Açsın, susar kuyular başıra başıra
Ko yamyassı ayakların balçık toprağa girsin,
Kim yürürse öldürürler bilirsin.
Zonguldak ölü iki gecede gecede diri bir,
Zonguldak bir Türkiye, bir aç Türkiye değil midir?
Tanrı yeryüzünüdür, bir pay düşmez sana,
Sen yer altındasın, Tanrısızın, anlasana.

1965 Kozlu grevinden geriye bir de fotoğraf kaldı. 16 Mart 1965 günü, Milliyet Gazetesinin birinci sayfasında sayfayı boydan boya kaplayan bir cenaze fotoğrafı yer alıyordu. Önde bir tabut, tabutun ardında siluet biçiminde izleyen kasketliler. Fotoğrafın öyle bir tenhalık, kimsesizlik görüntüsü vardı ki, “Bir garip öldü diyeler” dizesini hatırlamamak olanaksızdı

¹⁵ “Bukowskinin Suçu Ne” <https://bukowskininsucune.wordpress.com/2017/03/12/kozludan-kozluya-fazil-husnu-daglarca/>

Satılmış Tepe ve Mehmet Çavdar, Türkiye işçi sınıfı mücadelesinde vurularak öldürülen ilk işçiler olarak ta anılır. 12 Martın erken saatlerinde, önce işçilerin önünden kaçan yöneticiler ve jandarmalar, denizcilerin kurduğu barikatın arkasına geçti; ardından işçiler geldi. Kendilerine doğrultulmuş tüfeklere doğru yürüdüler. Ateş açıldı.

13 Mart günü ölen madencilerin cenazeleri defnedilmek üzere köylerine yollandılar. Bu klasikleşmiş fotoğraf karesinde madenciler arkadaşlarını taşıırken görünüyor. "Milliyet" gazetesinden foto muhabiri Özdemir Gürsoy'un çektiği bu kare, uzun yıllar, işçi hareketi ve afişlerde, pankartlarda, yayın organlarında kullanıldı, bir simge haline geldi.

SONUÇ YERİNE

Türkiye işçi sınıfının sayısız bedel ödeyerek yürüttüğü mücadelelerde edindiği birikimi hatırlamak ve hatırlatmak büyük önem taşıyor. Sınıf mücadelesinden süzülüp gelen birikimlerin, grev ve direniş deneyimlerinin öğrenilmesi, geçmişin mücadele geleneğinin bugüne taşınması çok önemlidir. İşçi sınıfının mücadele tarihine dönüp baktığımızda, karşımıza büyük grevler, direnişler ve mücadeleler çıkar. İster kazanımla ister yenilgiyle sonuçlanmış olsun, her biri verilecek daha büyük mücadeleler için önemli deneyimlerdir.¹⁶

¹⁶ GÜLER M.A. age s.11.

Zonguldak Havzasında işçi hareketlerinin tarihsel gelişiminde 1965 Kozlu grevinin önemli bir kilometre taşı olduğu söylenebilir. Esasen 1965 ve 1968 grevleri bir kenara bırakılırsa geride Havzada taşkömürü madenciliği faaliyetlerinin başlamasından bugüne dek geçen 175 yıllık süreçte güçlü bir eylemlilik geleneğinin var olmadığı görülmektedir. Amele Birliğinden başlayarak sınıf örgütlerinin etkilediği işçiler çok yüksek sayılarla ifade edilse de gelenek bir eylem pratiğiyle tamamlanamamıştır. Bu noktada 1965 Kozlu grevi işçi sınıfının kendi pratiğinin sendikal örgütlenmenin çizdiği sınırların ötesine geçen bir örnek olması bakımından dikkat çekicidir.

Sonraki yıllarda gerçekleştirilen 1990-1991 Büyük Madenci Grevi işçi sınıfı ile sendika arasında geçmişte var olan çelişkinin ortadan kalktığı bir eylem örneğidir. Büyük Madenci Grevinin Türkiye işçi sınıfının tarihinde çok özel bir kesit olarak konumlanmasını sağlamıştır. Buna karşın sonrasında yaşanan gelişmeler düşünüldüğünde grevin mutlak bir yenilgiyle sonuçlandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

58 yıl önce güzel bir Mart günü Kozlu grevinde yitirdiğimiz Satılmış Tepe ile Mehmet Çavdar'a ve grizu patlamalarında, iş cinayetlerinde yitirdiğimiz maden işçilerini saygıyla anıyorum.

Nadir AVŞAROĞLU
Maden Mühendisi
Aralık - 2023

KAYNAKÇA

GÜLER Mehmet Attila, "Zonguldak Havzasında İşçi Hareketleri ve 1990-1991 Büyük Madenci Grevi", Çalışma ve Toplum Dergisi, 2019/1.

"Mücadele Tarihimizden Yansıyanlar: 1965 Kozlu Direnişi", Uluslararası İşçi Dernekleri web sayfası

"Bukowskinin Suçu Ne" <https://bukowskininsucune.wordpress.com/2017/03/12/kozludan-kozluya-fazil-husnu-daglarca/>

"Güzel Bir Mart Günüydü", Evrensel Gazetesi, 23 Mart 2013.

<https://www.temnogazetesi.com/o-fotografin-hikayesi>

https://uidder.org/mucadele_tarihimizden_yansiyanlar_1965_kozlu_direnisi.htm

Tarihten Bir Yaprak 1965 Kozlu DireniŒi: Kömürü TutuŒturanların  yk s 
http://uidder.org/1965_kozlu_direnisi_komuru_tutusturanlarin_oykusu.htm
web sitesinden alıntıdır